

EL CONCEPTE DE CULTURA: CARACTERÍSTIQUES, ACULTURACIÓ, CULTURA I CIVILITZACIÓ

La paraula "*cultura*" va començar a utilitzar-se en el seu sentit actual a partir del Renaixement. Els humanistes afirmen que així com hi ha un conreu dels camps ("*cultura*") hi ha d'haver també un conreu de l'esperit que és el que amb tota propietat s'anomenarà **CULTURA**. Possiblement qui primer va usar el mot *cultura* en el seu sentit actual fou Francesco Petrarca.

Etimològicament, *cultura* prové del radical llatí "cult-" que té una doble significació. Per una banda vol dir "conreu" (*cultus* - *cultivo*, en castellà) i per l'altre significa "culte religiós" (*cultus*). Els romans clàssics no utilitzaven la paraula "*cultura*" en el sentit que nosaltres li donem actualment. Empraven en canvi la paraula "*civilitatio*", que prové de *cives* (= ciutat). Per als romans hi havia dues menes d'homes. Els qui habitaven la ciutat, considerats com a superiors i els qui habitaven el camp que per a ells eren inferiors. Etimològicament és fàcil veure en els següents exemples que el camp era un lloc degradat, que la cultura romana veia com quelcom endarrerit i groller.

De *cives* (= ciutat): civilització
De *rus* (= camp): rústic
De *pagus* (=camp): pagà, pagès
De *vicus* (= camp): viciós, Vic, Vichy

En la cultura llatina, la ciutat és un àmbit superior perquè només allí hi ha homes lliures. El camp és un lloc d'esclaus o d'exiliats, foragitats de la ciutat.

"Cultura" és, però, un mot que ha canviat de significat d'una manera molt important al llarg del segle XX i principis del XXI, sobretot com a conseqüència de l'extensió del relativisme en etnologia.

En la tradició clàssica cultura era sempre un mot de caràcter valoratiu. En aquest sentit cultura era un "plus" en la capacitat d'alguns humans –una conseqüència dels anys dedicats a l'estudi i a l'aprenentatge més o menys sofisticat– i s'enfrontava a "incultura". Així, per exemple, era culte qui sabia llegir i escriure (o qui havia estudiat a la Universitat) i inculte qui no en sabia (o no havia estudiat). Però per a molts antropòlegs, cultura és un mot de significat purament descriptiu, pràcticament sinònim del mot "costum". Així hom parla de "la cultura dels ximpanzés" per tal de dir que saben fer petites eines, de "la cultura de l'arròs" per referir-se a la forma de guisar-lo, o de la cultura de una tribu qualsevol malgrat que sigui àgrafa.

La definició més clàssica de cultura és la que donà Tylor al seu llibre *La ciència de la cultura* (1871), **La cultura o civilització ... és tot aquella totalitat complexa [comple whole] que inclou el coneixement, les creences, la moral, el dret, els costums i qualsevol altres hàbits i capacitats adquirits per l'home com a membre de la societat.**

També es dona sovint la definició de Kluckhohn: **cultura és la manera de viure d'un grup, el llegat social que un individu rep del seu grup.**

Per la seva banda l'antropòleg materialista Marvin Harris dona la següent definició a la seva *Introducció a l'Antropologia general*: **Quan els antropòlegs parlen d'una cultura humana normalment es refereixen a l'estil de vida total, socialment**

adquirit, d'un grup de persones, que inclou les maneres pautades i recurrents de pensar, sentir i actuar.

En general hom pot distingir dos aspectes en tota cultura:

- ?? *Cultura material*: (eines, estris i atuell, tècniques)
- ?? *Cultura espiritual*: (símbols, llenguatge, religió, lleis)

De vegades la cultura espiritual (valorativa) s'anomena també **civilització**. Cal tenir present que els dos nivells de cultura no són necessàriament homogenis. Poden tenir ritmes i interessos diferents. Així, per exemple, hom pot disposar d'una formació a un nivell tecnològic cibernètic i. En canvi, expressar idees sobre les dones o sobre la política que pertanyin a un nivell de desenvolupament espiritual inferior.

Tota cultura té com a mínim tres característiques:

- ?? **És adaptativa** (permet que una població sobrevisqui en el seu medi físic, clima...)
- ?? **És apresada** (hi ha una transmissió de valors, tècniques i formes simbòliques [llengua, religió, tradicions, normes de conducta] a través del temps). Aprenem de la família, de l'escola, del carrer... i sobretot aprenem a categoritzar a través del llenguatge). Aquests fets, valors i procediments apresos es van acumulant de manera que creen un repertori de respostes socials. En la mesura que és apresada, tota cultura es vincula al treball, és a dir, a la transformació del món físic.
- ?? **És arbitrària** (cada cultura té els seus propis costums i normes; per exemple eructar després de menjar és signe de mala educació per als occidentals i no fer-ho era signe de mala educació en els pobles nord-africans). Creure que les nostres normes culturals són sempre "naturals, bones i belles" i que els qui actuen d'una altra manera són "salvatges, inhumans, repugnants o irracionals, és caure en l'etnocentrisme.

De vegades s'afegeix una quarta característica i es diu que la cultura és **grupal** o **col·lectiva** en el sentit que ningú no pot esdevenir membre d'una cultura de forma individual. Tothom és introduït en la cultura i hi participa a través d'un grup (la família, els parlants de la seva llengua, els condeixebles a l'escola, etc). Però el subjecte col·lectiu de la cultura és un tret discutit. D'una banda les cultures només avancen quan algú els presenta un repte innovador (Newton, Bach, Einstein o Francesc Macià no es poden explicar mecànicament com a producte d'una època sinó que posen els fonaments d'un temps futur millor) i d'altra banda els grups culturals no coincideixen ni amb les fronteres d'espai ni amb les de temps; de manera que dos individus es poden sentir membres de la mateixa cultura malgrat viure separat per milers de quilòmetres del seu nucli central, o es pot sentir més vinculat al passat de la cultura que al futur.

Un element fonamental en la cultura és la història, però la història, en la mesura que es vincula a la memòria del passat, resulta sempre reinterpretada a partir de les necessitats de present i de futur que té el grup. Totes les cultures reivindiquen una tradició, uns costums (*arrels històriques*), que s'expressen en el folklore, en els contes i llegendes, en la mentalitat popular...

La cultura té dues dimensions:

1.- Dimensió horitzontal: són els elements comuns a tots els membres d'una cultura: llengua, símbols, valors, creences compartides. Són elements en què hi ha un consens compartit per tota –o per la gran, immensa majoria– de membres d'una cultura.

2.- Dimensió vertical: són els elements en què hi ha desacords més o menys importants entre membres d'una cultura: (pugnes pel poder polític, per l'economia...).

La dimensió horitzontal iguala els membres d'una cultura i la dimensió vertical els separa. Però ambdues són necessàries en totes les societats. Per això es parla de *dinàmica cultural*, fent referència als canvis que tota transformació en el nivell vertical provoca en les societats complexes.

És **aculturació** el procés a través del qual un grup perd la cultura i les tradicions pròpies en benefici d'una altra de forastera (p. ex. quan els indis americans són obligats a convertir-se al cristianisme pels espanyols). Hi ha dues formes d'aculturació, totes dues dramàtiques en les seves conseqüències, però diferents en el sistema i el ritme de degradació o de pèrdua de la cultura pròpia.

?? Es produeix **aculturació "tova"** quan un grup dominant aconsegueix que el grup dominant senti vergonya de la pròpia tradició, de la pròpia llengua etc. El procés d'aculturació tova consisteix en convertir en minoria i en produir sentiments de frustració als membres de la cultura dominada, que acaben perdent els seus símbols propis en benefici dels forans, tinguts per més "moderns" (la castanyada convertida en Halloween o el Belem substituït per l'arbre de Nadal). L'aculturació tova comença quan les élites de la cultura minoritzada es passen a la cultura dominant (botiflers).

?? Es produeix **aculturació "dura"** quan una societat, una tradició o una cultura es destrueix mitjançant la violència. És el cas dels espanyols amb les cultures nadiues d'Amèrica o del franquisme a Catalunya, que utilitzaren com a eina l'assassinat en massa i la prohibició de la llengua a l'escola.

.....

En general –i amb l'excepció de la capacitat d'usar eines pròpia dels ximpanzés– hi ha un consens a definir cultura com l'àmbit pròpiament humà. La definició més elemental de cultura, però, és de caire negatiu: **cultura és -primàriament- el que no és natura**. Amb tot aquesta definició és excessivament elemental per dues raons:

?? A partir dels descobriments de Sabater Pi (anys 1950-1960) sabem que en el ximpanzé hi ha petites engrunes de comportament cultural (fabricació d'estris i divisió del treball)

?? Tampoc no és tan elemental diferenciar cultura i natura com si fossin dos termes contraposats. La cultura humana no és quelcom "no natural" sinó que en definitiva el desenvolupament de la cultura va ser una necessitat de l'home per sobreviure en la natura.

La contraposició natura-cultura arranca d'una hipòtesi que actualment està essent molt criticada pel pensament ecologista. La cultura no pot viure d'esquenes -o contra- la natura perquè això significaria la destrucció de l'hàbitat i de les condicions de possibilitat de la cultura mateixa.

Un altre intent de discutir el tema de què és cultura ens porta a definir la cultura com: **cultura és tot el que singularitza un grup (tot el que ens fa diferents)**. Actualment hom tendeix a considerar que aquesta definició no és tampoc correcta perquè en la cultura hi ha elements comuns a diversos grups (p. ex. la tècnica és universal) i elements propis (folklore, p. ex.)

Segons Claude Lévi Strauss hi ha dos elements mínims que permeten establir que existeix culturalment un grup humà: tots els grups humans coneguts respecten com a mínim dues lleis:

1. *La prohibició de l'incest* (és a dir la prohibició de relacions sexuals entre consanguinis –però de fet també es dona en els grans simis)
2. *La divisió del treball* (en els grups més primitius és divisió sexual del treball i en els més desenvolupats és divisió social del treball: treball manual/treball intel.lectual).

Els qui defensen la hipòtesi de la singularitat cultural afirmen, generalment que hi ha una diferència important entre dos conceptes: **cultura i civilització**.

Cultura: és l'aspecte material (tècniques, oficis) i, específicament, el conjunt de coses que fa el poble en sentit ampli. En aquest sentit el mot és descriptiu.

Civilització: és l'aspecte espiritual (religió, art, literatura) i, específicament, el conjunt d'activitats més complexes que fa una élite [grup dirigent]. Així la civilització vindria a ser l'aspecte sofisticat, complex, de la cultura, que seria l'elemental o el popular. En aquest sentit el mot és valoratiu.

P. ex: una casa feta per un mestre d'obres és cultura, una catedral és civilització. Una cançó popular és cultura, una simfonia és civilització.

Però aquesta distinció és poc pràctica perquè sovint elements de la cultura popular són obra culta, p. ex. la major part de poesia popular avui anònima té en realitat un autor culte. La distinció entre *cultura* i *civilització* té molt de subjectiu. Valorar la civilització com tot el complicat, envitricollat i artificiosos resulta poc pràctic i en general "cultura" i "civilització" són conceptes usats com a sinònims.

Una manera de resoldre el problema és considerar, com fa Samuel P. Huntington que: "una civilització és l'agrupació cultural més englobadora, el nivell d'identitat cultural més ampli que pot distingir un ésser humà d'un altre". La civilització seria, doncs, l'aspecte més global de la cultura i, per exemple, nosaltres som de cultura catalana i de civilització occidental (en el sentit més ampli).

Gairebé tan sols hi ha un autor que diferencia *cultura* i *civilització* d'una manera radical: Oswald Spengler autor del llibre *La decadència d'Occident* (1918) que va tenir una gran influència entre els historiadors conservadors del segle passat. En la seva concepció:

?? **Cultura** és el producte del poble jove. Quan un poble es comença a definir com a tal és optimista, ingenu, creatiu, resulta poc capaç de fer grans teories, però té una gran capacitat de treball, molta confiança en si mateix i en el seu futur. Els pobles joves tenen fe: creuen que són dipositaris d'una missió històrica i que el futur els pertany. Són militaristes (creuen en la força dels fets i no en la força de les idees) són expansius i de raonament elemental. Sempre tenen un líder que els aglutina

?? **Civilització** és el producte del poble vell. La civilització és la decadència de la cultura. Quan una cultura ja ha assolit les fites que es proposava, comença la seva decadència. En general el moment de les primeres desfetes militars coincideix amb el de la civilització (art, literatura...) més sofisticada i més complexa. Els fills i els néts dels qui van fer gran un país creuen que això ja és definitiu i que sempre serà així. Esdevenen "tous", (pacifistes), augmenta el nivell cultural però disminueix la confiança en ells mateixos, en els seus objectius i en els seus valors. La civilització és sempre confusa, decadent, mancada d'esperit

Amb aquesta diferenciació entre *cultura* i *civilització* Spengler volia explicar la decadència d'Alemanya que hauria estat la causa de la seva derrota a la 1^a G. M. , però va elaborar, a més, tota una teoria cíclica de la història en la qual hi hauria períodes de *cultura*: fase ascendent, creativa, i de *civilització*: fase descendent, barroca i mancada de valors.

EXERCICI:

Hem dit que tota cultura té tres característiques:

- 1.- És adaptativa
- 2.- És apresada
- 3.- És arbitrària

Assenyala ara quina d'aquestes tres característiques es pot exemplificar amb cadascun dels següents fragments que corresponen a antropòlegs de finals del segle XX

L'Orient mitjà és un lloc del tot inadequat per criar porcs; però la carn de porc constitueix un plat suculent. La gent sempre troba difícil resistir per ella mateixa temptacions d'aquesta mena. Per això es va sentir dir a Jahvé que tant menjar com tocar-lo era font d'impureses. Hom va sentir que Al.là repetia el mateix missatge i per la mateixa raó; tractar de criar porcs en quantitats importants era una mala adaptació ecològica. Una producció a petita escala tampoc no era bon remei: només augmentaria la temptació. Per tant, era millor prohibir totalment el consum de carn de porc i centrar-se en la cria de cabres, ovelles i ramat boví. Els porcs eren saborosos, però sortia massa car alimentar-los i refrigerar-los.

Marvin Harris (*Vaques, porcs, guerres i bruixes*).

Abans de la Revolució era costum a Xina embenar els peus de les nenes des de petites. L'objectiu era aconseguir uns peus diminuts i el motiu, oblidat des de temps

immemorials se centrava en la relació entre tamany del peu i tamany genital. De fet, no hi havia cap base científica per equiparar la mesura genital (bé del mascle o de la femella) amb qualsevol altra part del cos; tanmateix hem de constatar que els pobles primitius solen acceptar aquesta mena d'equiparacions. A causa de la suposició que els homes prefereixen l'aparell genital femení petit, generació rera generació de dones xineses s'embenaren els peus tan fort que quedaren físicament disminuïdes per a la resta dels seus dies, en un màgic intent d'aconseguir aparells genitals petits o, al menys, que així ho semblés.

Paul Ablemans (*Anatomia de la nuesa*).

L'Homo Sapiens va sorgir fa almenys cinquanta mil anys i ens manca la més mínima evidència d'alguna millora genètica des d'aleshores. Sospito que un Cromagnon mitjà adquadament educat podria fer funcionar un ordinador al costat dels nostres especialistes (si serveix per alguna cosa, tenien un cervell lleugerament més gran que el nostre). Tot el que hem après per bé i per mal, és resultat de l'evolució cultural. I ho hem aconseguit a un ritme inigualat per ordres sencers de magnitud en tota la història anterior de la vida.

S.J. Gould (*El polze del panda*).

Text elaborat per Júlia TORRES CANELA i Ramon ALCOBERRO